

Martin Sier

Karta Ugarske i graničnih zemalja (izvadak), Nürnberg, 1684.,
 bakrorez od 12 dijelova, veličina 154 x 102 cm,
 mjerilo 1 : 1.000.000, bakrorezac A. Baener,
 Nacionalna i sveučilišna biblioteka, S-JZ-XVII-1

Wellowar, utvrda

BJELOVARSKE PUKOVNIJE NA EUROPSKIM RATIŠTIMA 1756.–1918. GODINE

Sažetak

Više od 170 godina ratovanja na europskim ratištima Križevačke i Đurđevačke pukovnije, a kasnije i 16. varaždinske pukovnije u sastavu austrijske vojske, ostavilo je neizbrisiv trag u austrijskoj vojnoj historiografiji koja je iznjedrila niz opsežnih znanstvenih radova značajnih za austrijsku, ali i hrvatsku vojnu povijest.

U ovom radu korištena su dostignuća austrijske historiografije u dugome povijesnom razdoblju od gotovo 100 godina te radovi hrvatske historiografije nastale u drugoj polovici 20. stoljeća. Posebno su istaknuta zapažanja o taktičko-operativnoj uporabi naših graničara u velikim europskim ratovima, u kojima su najčešće djelovali kao posebne, lake postrojbe za rješavanje specijalnih zadataka, i nezamjenjivosti njihova načina ratovanja i ratnog iskustva stečenog na hrvatsko-turskoj granici.

Prihativši novu organizaciju austrijske vojske polovicom 18. stoljeća, postali su ravnopravan segment redovitih austrijskih postrojbi, ali su u njima sačuvali svoj način ratovanja, kada je na prevagu utjecala taktika, lukavost, brzina i hrabrost te su takav način ratovanja afirmirali u europskoj vojnoj povijesti.

Sudjelovali su u svim ratovima koje je Monarhija vodila od polovice 18. stoljeća do ukidanja Vojne krajine 1871. godine. Nakon toga osnovana je 16. varaždinska pukovnija sa sjedištem u Bjelovaru koja je sudjelovala u okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine, gušenju ustanka Srba i muslimana 1882. godine u istočnoj Hercegovini te na bojišnicama Srbije, Bukovine, Galicije i južnog Tirola tijekom I. svjetskog rata.

Ključne riječi: Đurđevačka pukovnija, Križevačka pukovnija, europska ratišta, austrijska monarhija, austrijska vojska.

Pisati o bjelovarskim pukovnijama na europskim ratištima od polovice 18. do prvih desetljeća 20. stoljeća znači pisati o dijelu hrvatske vojne tradicije koja nije tako

beznačajna kako bi se moglo zaključiti prema malom interesu koji tom segmentu hrvatske povijesti pridaje hrvatska historiografija.

Izučavajući svoju ratnu i vojnu povijest, austrijska je historiografija dala mnogo značajnih radova za povijest hrvatske vojne granice, ali i za izučavanje ratova u kojima su sudjelovali graničari.

U više od 170 godina ratovanja u Europi, od 1746. do 1918. godine, zabilježeni su u najkraćem obliku ratovi i vojni pohodi u kojima su sudjelovale dvije bjelovarske graničarske pukovnije te redovna 16. varaždinska pješačka pukovnija.

Reformom Vojne krajine polovicom 18. stoljeća austrijska vojna administracija postigla je svoje zacrtane imperijalne ciljeve. Od neorganizirane, nedisciplinirane i u taktičkim manevrima neuvježbane graničarske vojske, koja je do tada bila sposobna za manje vojne akcije na turskoj granici, stvorila je postupno jeftinu vojsku koja s vremenom postaje uporabljiva na svim europskim ratištima ravnopravno s ostalim austrijskim postrojbama.

Pretvaranje graničara u regularnog vojnika, stalno ratovanje u stranim zemljama te povećanje materijalnih tereta dovelo je do čestih buna graničara, no one su završavale uglavnom bez uspjeha.

U 18. stoljeću, pa i prvoj polovici 19. stoljeća, stalni ratovi nanose znatne gubitke radno najspособnijem muškom stanovništvu te ih odvajaju od redovitih poljodjelskih poslova na dulje vrijeme, što izravno utječe na gospodarsko osiromašenje krajine.

Prvi vojni angažman varaždinskih graničara nakon reorganizacije Varaždinskoga generalata i ustroja Križevačke i Đurđevačke pukovnije dogodio se 1747. godine tijekom rata za austrijsko naslijeđe na prostoru Njemačke te sjeverne Italije i južne Francuske, kada su u borbama za Milano sudjelovala 374 graničara, a u pohodu na Parmu i Reggio 1200 graničara. Iste godine 11. kolovoza sudjelovali su u zaposjedanju Piacenze, a četiri dana kasnije kod Monte Corone nanose velike gubitke francusko-španjolskoj zaštitnici.

U bitci kod Boccheta 1. rujna ostvarilo je 1600 pripadnika đurđevačke pukovnije odlučujuću pobjedu kojom je otvoren put austrijskoj vojsci prema francuskoj granici. U daljnjim operacijama sudjelovalo je ukupno 4000 graničara koji su preko Monaca stigli do Nice. Ratne operacije nastavljene su 1747. godine u južnoj Francuskoj, a austrijska je vojska s dvije bojne Đurđevčana 21. siječnja stigla do Lecaneta, pet kilometara od Toulona. U tom pohodu 800 graničara guši ustanak u Genovi te nešto kasnije zaposjeda Campofredo. Rat je prekinut primirjem te kasnije potpisanim mirom u Aachenu 1748. godine.

Sedmogodišnji rat (1756. – 1763.)

Gubitak Šleske mirom u Aachenu pokazao je da opstanak i prestiž Monarhije ovisi prije svega o udarnoj snazi vojske pa je Marija Terezija odmah nakon zaključenja

mira pristupila velikoj reformi vojske. Poboljšana je materijalna podloga vojnog sustava, izgrađene su nove vojarne, invalidski domovi, a promijenjen je i opskrbeni sustav. U pješaštvo i topništvo uvedene su novine, a Vojna krajina je temeljito reformirana. Ojačana osmogodišnjim unutrašnjim reformama te osiguravši saveze s Rusijom i Francuskom, Austrija je bila spremna na rat za povratak Šlezije, jedne od svojih najrazvijenijih pokrajina.

U sedmogodišnjem ratu, u kojem su angažirani golemi austrijski vojni potencijali i koji se vodio na prostoru Češke, Moravske, Poljske, Šlezije i Njemačke, ratovale su i sve hrvatske graničarske postrojbe. Koncentracija i smotra vojnih snaga te priprema za rat obavljena je na sjeveru Češke. O tome u austrijskoj literaturi piše: "Najveću su pozornost izazvali graničari čija je brojnost procijenjena na 60.000 vojnika. Jedna četvrtina ih je odmah upućena u tabore na sjevernoj granici carstva. Prvi su se puta pojavili u novim odorama koje su nalikovale onima ugarskih postrojbi. I pažljivi i objektivni izvjestitelj uvjerava da: kada se promatraju njihovi uigrani redovi, jasno je da se ne radi o naoružanim seljacima nego o iskusnim i hrabrim borcima."¹ U sastavu tih graničarskih postrojbi bile su dvije đurđevačke bojne.

Tijekom sedmogodišnjeg rata sukobljene strane vodile su mnoge veće i manje bitke u kojima su sudjelovale bjelovarske graničarske pukovnije (Prag, velika bitka kod Kolina, opsada Olomouca u Češkoj, Bautzen, Görlitz, Hochkirch, Dresden, Meissen, Torgau u Njemačkoj te Swidnica, Wroclaw i Landeshut u Poljskoj).

Tijekom toga rata došao je do punog izražaja način ratovanja graničara u bitci kod Praga 1757. godine te poglavito u opsadi Olomouca 1758. godine. Neprestano uznemiravanje protivnika manjim akcijama, prikradanje, brzina kretanja i napada, postavljanje zasjeda, ometanje inženjerijskih radova te opstrukcija i onemogućavanje opskrbe uvelike su otežavali poziciju pruskih opsadnih postrojbi koje nisu bile naviknute na takav način ratovanja. Navodimo jedan od mnogih primjera navedenih u austrijskoj literaturi u kojem se prikazuje način ratovanja graničara.

Transport od 5000 kola natovaren barutom, strjeljivom, hranom i novcem za opsadne snage stigao je 30. lipnja do Domstadta (sjeverno od Olomouca), gdje ga je sačekala austrijska vojska: "Prusi nisu slutili da u neposrednoj blizini u zasjedi čekaju austrijske postrojbe. Nakon što je prvih 200 kola mirno prošlo, otvorena je jaka topnička paljba. Prusi su ubrzali kretanje, ali su ih napali Hrvati skriveni u grmlju. Žišković i potpukovnik Riese bacili su se na sredinu prijevoza i razbili ga. Uspjelo je pobjeći samo 200 kola, dok ih je 3000 palo u ruke Austrijancima. Ostatak su Prusi sami uništili."² U nemogućnosti opskrbe svoje vojske Fridrich je 2. srpnja 1758. godine prekinuo opsadu Olomouca.

---

¹ Rudolf Künzl, *Povijest graničarskih pješačkih pukovnija, Križevačke br. 5. i Đurđevačke br. 6.*, Beč, travanj 1910. – rukopis, str. 11., citat iz djela Alfreda Arnetha: "*Gescichte Maria Theresias*"

² *Isto*, str. 16.

U kontekstu priprema za sedmogodišnji rat i jačanja austrijskih vojnih potencijala može se promatrati i osnutak grada Bjelovara. Pozicioniranju dviju graničarskih pukovnija i cjelokupne vojne infrastrukture u središtu Varaždinskoga generalata nije bio cilj samo kontrolirati generalat već stvoriti pretpostavke za dugotrajno vojno eksploatiranje generalata, što se pokazalo vrlo isplativo u svim daljnjim austrijskim ratovima do razvojničenja generalata 1871. godine.

Bavarski nasljedni ratovi 1778. – 1779. godine

Problem nasljedstva u Bavarskoj bio je povod novome ratnom pohodu u kojem su sudjelovale u početku po dvije bojne Đurđevačke i Križevačke pukovnije. Bojne su krenule preko Velike Kanjiže i Beča prema Kraljičinu Gradcu u sjevernoj Češkoj. Budući da je pruska vojska prešla granicu, došlo je do mnogih manjih vojnih sukoba tipičnih za cijeli taj rat. U njima su redovito sudjelovali i graničari pa su 22. srpnja 1778. godine Đurđevčani zarobili više vojnika između Tratenaua i Schatzlara, a 30. srpnja Križevčani su odbili napad pruske vojske kod Ober-Ketzeldorfa. U kolovoza su na bojište pristigle i nove bojne varaždinskih pukovnija koje su sudjelovale u sukobima kod Dreihauslera (14. rujna), Trautenbaucha (20. rujna), Ditterbacha (18. listopada i 8/9. studenoga). Rat je završio mirom u Teschenu 13. svibnja 1779., a varaždinske pukovnije krajem lipnja 1779. vratile su se u Bjelovar.

Rat s Turcima 1788. – 1791. godine

Zbog savezništva s Rusijom koja je bila u neprijateljstvu s Turskom i imala teritorijalne pretenzije prema Osmanskom carstvu, Austrija je ušla u rat protiv Turske. Navijestila je rat Turskoj 8. veljače 1788. godine. U tom su ratu graničarske postrojbe bile zadužene za zaštitu vlastite domovine. Dan nakon objave rata, 9. veljače, Đurđevačka bojna s bojom II. banske graničarske pukovnije napala je tursku Dubicu, ali bez uspjeha, uz velike ljudske gubitke. Đurđevačka bojna imala je 41 poginulog graničara te 93 ranjena. 12. veljače II. đurđevačka bojna sudjelovala je u zaposjedanju Drežnika.

Križevačka pukovnja sudjelovala je s dvije bojne 10. veljače u napadu na Novi, ali unatoč topničkoj pripremi i žestini napada turska se posada održala.

Od polovice veljače do kolovoza austrijska vojska pokušala je zaposjesti Novi i Dubicu, no bez uspjeha. U tom razdoblju vođene su manje borbe u Pounju, uglavnom na turskoj strani. Tek su 18. kolovoza, kada je u tabor kod Dubice stigao maršal Laudon, počele ozbiljne akcije za osvajanje Dubice. U jurišu na Dubicu 23. kolovoza sudjelovala je i Đurđevačka pukovnja,. Turska se posada predala tek 26. kolovoza.

Nakon pada Dubice maršal Laudon organizirao je deset bojni, među kojima je bila Đurđevačka pukovnija i jedna križevačka bojna te je kod Dvora prešao Unu i stigao pod Novi, gdje se otprije nalazila I. križevačka bojna. Opsadu je započeo 8. rujna, a 20. rujna odbijen je prodor turske vojske pristigle iz Prijedora. Tek je u jurišu 3. listopada, u kojem su Križevačka i Đurđevačka pukovnija bile raspoređene na središnjem pravcu napada, utvrda osvojena. Pritom su spašavali razbijene dijelove elitnih austrijskih linijskih pukovnija *Deutschmeister* i *Preiss*.³ U toj ratnoj operaciji Varaždinska pukovnija imala je velike ljudske gubitke. Nakon te pobjede austrijska vojska zagospodarila je donjim Pounjem.

Zbog jake zime nisu se mogle nastaviti ratne operacije prema Gradiški. U proljeće 1789. godine naređena je opsada Gradiške pa je nakon obavljenih priprema 23. lipnja prijedena Sava te otvorena topnička paljba na Gradišku. Opsada se produžila do 8. srpnja, kada je turska posada pod zaštitom šume pobjegla prema Banjoj Luci. U opsadi Gradiške istakli su se križevački graničari.

Manje vojne akcije vodile su se i nakon pada Gradiške. U jednoj takvoj akciji 23. srpnja dočekalo je 240 Križevčana i zaustavilo 1200 Turaka između Novog i Kostajnice na desnoj (turskoj) obali Une nakon što su Turci zapalili Doberlin. Đurđevčani su 1879. godinu proveli uglavnom u kordonskoj službi i sudjelovali su samo u bitci kod Kotorana s tri satnije. Sljedeće 1790. godine Križevčani su sudjelovali u osvajanju Cetina koje je započelo 22. lipnja, a završeno 20. srpnja nakon požara u utvrdi.

Tom operacijom austrijske vojske završene su vojne aktivnosti armijskog zbora u Hrvatskoj. Mirom u Svištovu 1791. godine Hrvatska je dobila Cetin, Lapac, Srb i pojas zemlje ispod Plješivice i kod Plitvičkih jezera. Gradove Dubicu, Novi i Gradišku predala je Austrija Turskoj 1797. godine.

Time je završio i jedan od najtežih i najkrvavijih ratova u povijesti granice. Hrvatske graničarske pukovnije mobilizirale su tijekom rata ukupno 55.437 vojnika. Od toga broja u varaždinskoj krajini mobilizirano je 14.750 graničara. Križevačka i Đurđevačka pukovnija u tom su ratu imale najveće gubitke, izgubile su 5089 ljudi. Od toga su 133 graničara poginula na ratištu, 117 je nestalo, 35 je dezertiralo, a 4804 umrla su u bolnicama od rana, sepse i dizenterije.⁴

Koalicijski ratovi

Francuska građanska revolucija uzdrmla je temeljito Stari kontinent. Sudar nove revolucionarne Francuske i stare monarhističke Europe bio je neizbježan. Ratovi koji su trajali više od dvadeset godina obuhvatili su područje cijele Europe, od Moskve do Lisabona.

---

³ Alexander Buczynski, *Gradovi vojne krajine*, Zagreb, 1997., str. 279.

⁴ *Isto*, str. 278.

U prvom koalicijskom ratu (1792. – 1797.), u kojem su Austrija i Prusija, a kasnije i njihovi saveznici ratovali protiv Francuske, sudjelovale su i graničarske pukovnije na bojišnicama sjeverne Italije (Lodi, Mantova, Rocco d'Anfe, Rivoli, Arcole), Njemačke (Hetzenrad, Mainz, Meinnheim), Nizozemske i Francuske (Valmi). U tom ratu Austrija je ustrojila mješovite graničarske postrojbe sastavljene od pripadnika različitih hrvatskih graničarskih pukovnija. Jedna je od prvih takvih postrojbi bila I. bansko-varaždinska bojna koja je 31. svibnja 1792. godine krenula na bojište u Nizozemsku. Bila je ustrojena od jedne divizije (532 graničara) varaždinskih graničara i jedne divizije I. banske pukovnije, a ubrzo je ustrojen i mješoviti varaždinski streljački zbor (jedan časnik i 148 graničara).

Godine 1796. uz već aktivne bojne ustrojeno je još šest mješovitih graničarskih bojni: II., IV., V., VI., VII. i VIII. Ta je dodatna mobilizacija iznimno opteretila pukovnijske okruge jer je prema tadašnjem broju muškog stanovništva od 25.000 do 26.000 ljudi u križevačkom i đurđevačkom vojnom okrugu mobilizirano oko 5000, što je jedna petina ukupnoga muškog stanovništva.

U ratnim pohodima I. koalicijskog rata nije sudjelovala VIII. mješovita varaždinska graničarska bojna. Interesantno je da je u sastav navedene bojne 16. siječnja 1797. godine prvi put u povijesti austrijske vojske, dakle i graničarskih postrojbi, primljena jedna žena, Talijanka Franciska Schagatta.⁵

Pokušaj Francuske da se afirmira kao nova europska velesila doveo je nastojanjem Engleske do stvaranja nove koalicije. U dvogodišnjem ratu (1799. – 1802.) koji je koalicija povela protiv Francuske graničari nisu bili više organizirani u mješovitim postrojbama različitih graničarskih pukovnija jer su se pokazale nesvršishodnima, već su Križevačka i Đurđevačka pukovnija u početku ustrojile dvije poljske i jednu pričuvnu bojnu. Tijekom rata bojne su bile raspoređene u raznim austrijskim vojnim skupinama ratujući na bojištima Njemačke, Švicarske i sjeverne Italije.

Austrijska je vojska u ožujku 1799. godine izvojevala važne pobjede nad Francuzima u Njemačkoj, i to 21. ožujka kod Ostracha i 25. ožujka u velikoj bitci kod Stockacha (južna Bavarska). U tim je borbama I. đurđevačka bojna pretrpjela značajne gubitke. Izgubila je tri časnika, trojica su ranjena, a broj stradalih graničara nije poznat. U travnju je bojna imala nekoliko sukoba s francuskim postrojbama. Njena je prethodnica 13. travnja otjerala francusku vojsku iz Schaffhausena, 14. iz Peterhausena, a 17. iz Eglisana te ih prisilila da na tom dijelu napuste desnu obalu Rajne. Pritom je bojna ponovno pretrpjela velike gubitke. Nakon teških borbi 18. rujna osvojen je Mannheim.

Istovremeno je s početkom vojnih operacija u Njemačkoj počeo ratni pohod i u Švicarskoj u kojem sudjeluje II. đurđevačka bojna i jedna križevačka bojna.

---

⁵ Rudolf Künzl, str. 31.

Povratkom Napoleona iz Egipta te nakon odlučujuće bitke kod Marenga 14. lipnja 1800. godine Francuzi su preuzeli inicijativu u sjevernoj Italiji. U bitci kod Marenga Križevačka je bojna zajedno s ogulinskim graničarima branila mostobran. Pritom je izgubila jedanaest graničara, a dvadeset ih je ranjeno.

U bitkama 15. i 16. prosinca kod Monzanbana i Bozzola (zapadno od Mantove) sudjelovale su obadvije đurđevačke i obadvije križevačke bojne. U bitci kod Castel-franca 20. siječnja 1801. godine Đurđevčani su bili raspoređeni kao zaštitnica te su pretrpjeli velike gubitke od francuske konjice. Mirom u Amiensu 1802. godine prestao je II. koalicijski rat, a Varaždinci su 2. travnja krenuli prema Bjelovaru.

U trećem koalicijskom ratu 1805. godine na bojišnicama sjeverne Italije sudjelovale su četiri poljske i jedna pričuvna bojna Đurđevačke pukovnije te manji dijelovi Križevačke pukovnije. I., II. i III. bojna, koje se izvorno imale četiri satnije, preustrojene su u dvije bojne po šest satnija te su tako reorganizirane sudjelovale u bitkama kod Parone 18. listopada, kod Caldiera 30. listopada (u okolici Verone), a u bitci kod Monrefortea na rijeci Brento II. đurđevačka bojna pretrpjela je velike gubitke jer je 70 graničara zarobljeno, a mnogo ih je poginulo ili ranjeno. Te godine u borbama nisu sudjelovale IV. i V. đurđevačka bojna. Kratkotrajan rat završio je potpunim porazom Austrije, ulaskom Napoleona u Beč te austrijskim porazom kod Austerlitz 2. prosinca 1805. godine.

Austrijski rat s Napoleonom 1809. godine

Iskoristivši Napoleonovu zauzetost u ratu sa Španjolskom, Austrija je ratom pokušala ispraviti teritorijalne ustupke nakon Požunskoga mira.

U ratnim operacijama sudjelovale su obadvije varaždinske pukovnije. Đurđevačka pukovnija raspoređena je u prvu armiju te je 22. veljače s dvije poljske bojne krenula prema Njemačkoj. Već 16. travnja borila se kod Landshuta, a jedna divizija sudjeluje 18. travnja u bitci kod Fafenhofena. U bitci kod Alendsberga 20. travnja izgubila je pet satnija prve bojne koje se nisu uspjele povući preko zapaljenog mosta te su zarobljene. VI. satnija I. bojne i II. bojna sudjeluju u pobjedničkim bitkama kod Neumarkta 24. travnja i Ebelsberga 3. svibnja.

Kako bi pojačala snagu graničarskih postrojbi, austrijska vojna administracija pojačala je graničarske bojne sa šest na osam satnija, što je dovelo do mobilizacije i novih opterećenja na granici.

Đurđevačka pukovnija sudjelovala je i u bitci kod Asperna 21. i 22. svibnja. gdje su graničari djelovali u sastavu lakih postrojbi te imali velike ljudske gubitke. U bitci kod Wagrama, u kojoj je Napoleon izvojevao odlučujuću pobjedu 4. i 5. srpnja, Đurđevčani su ponovno imali značajne gubitke u ljudstvu.

Pri povlačenju austrijske vojske prema Pragu u manjim bitkama kod Kornenburga i Stockeraua 7. i 8. srpnja pukovnija je izgubila deset graničara, a šezdeset ih je ranjeno.

Križevačka pukovnija također je sudjelovala u tom ratu s dvije bojne koje su naknadno bile raspoređene u Tirol. Početkom svibnja branile su prijevoj Laeg, južno od Salzburga, no zbog kritične vojne situacije u Austriji i Ugarskoj s ostatkom snaga prebačene su u Ugarsku, u Győr. Nakon bitke kod Győera austrijska se vojska povukla prema Požunu te ga zaposjela. U borbama s francuskim snagama za Požun Križevčani su izgubili 141 vojnika. Nakon zaključenja mira u Schönbrunn obadvije varaždinske pukovnije vraćene su u domovinu.

Varaždinske pukovnije u Napoleonovoj *Velikoj armiji* 1812. – 1813. godine

U velikom Napoleonovu pohodu na Rusiju, u kojem je na savez prisiljena i Austrija, sudjelovali su i hrvatski graničari, pripadnici varaždinskih pukovnija u sastavu austrijskog kontingenta od 30.000 ljudi pod neovisnim zapovjedništvom baruna Schwarzenberga. U tom pohodu austrijski kontingent sačinjavao je desno krilo Velike armije.

Prema jednom izvoru Đurđevačka pukovnija sudjelovala je u tom pohodu sa 1344 vojnika.⁶ No, prema drugom, Đurđevačka pukovnija sudjelovala je u ratu sa 1190 graničara, a Križevačka sa 1257, dakle ukupno 2447 vojnika.⁷

Bojne su 20. ožujka 1812. godine napustile Bjelovar i preko Drnja, Budima i Lavova početkom lipnja stigle u Zarkezew, u današnjoj Ukrajini.

Prve borbe pukovnija je vodila kod Prusanya, Gordiezna i Podubnya (12. kolovoza) u Ukrajini, a tijekom listopada i studenoga borbe su se preselile prema sjeveru, u južnu Bjelorusiju, južno od grada Brest-Litovska, današnji Brest, gdje su sudjelovali u bitkama za Pinsk (26. studenoga) i Lohicin.

No, ubrzo je uslijedio slom Napoleonove vojske pa su se postrojbe iz Slonima, gdje su se nalazile 5. prosinca 1812. godine, povlačile preko Bialystoka do Varšave, a tijekom svibnja i lipnja 1813. godine u sastavu austrijske vojske vratile su se u Češku. Pri povlačenju varaždinske su pukovnije zbog iscrpljenosti imale velike ljudske gubitke.

---

⁶ *Isto*, str. 40

⁷ Paul Boppe, *Vojna Hrvatska 1809.-1813., Hrvatske pukovnije u Napoleonovoj velikoj armiji*, Paris/Nancy, 1900., str. 257

Rat protiv Napoleona 1813. – 1815. godine

Poraz Napoleona u Rusiji potakao je ruskoga cara da nastavi rat protiv Francuske. Priključile su mu se Prusija, a kasnije Švedska, Velika Britanija i Austrija. Vojne operacije vođene su tijekom 1813. i 1814. godine diljem Europe, u Njemačkoj, Francuskoj, Italiji, Kranjskoj i Istri. Bjelovarski graničari ratovali su na svim europskim bojištima.

Rat u Njemačkoj i Francuskoj

I. križevačka i I. đurđevačka bojna bile su u sastavu vojske koja je smještena na gornjoj Labi i Egaru na sjeverozapadu Češke. Vojska je 22. kolovoza pokrenuta prema Leipzigu, ali je 23. pravac kretanja usmjeren prema Dresdenu, gdje je 26. kolovoza započela bitka za taj grad. Obadvije varaždinske bojne sudjelovale su u borbi sa svih dvanaest satnija. U borbi je Đurđevačka bojna izgubila šesnaest graničara, a sto šest ih je bilo ranjeno. Najviše ranjenika palo je u ratno zarobljeništvo tijekom povlačenja austrijske vojske u Češku. Nakon toga poraza austrijske snage su, zahvaljujući pobjedi savezničkih snaga na Labi, krenule u protunapad i potisnule Napoleona prema Leipzigu, gdje je 16. listopada došlo do trodnevničkih odlučujućih borbi u kojima je Napoleon poražen. U bitci su sudjelovale obadvije bojne.

Nakon poraza Napoleon se brzo povlačio preko Erfurta, Mainza i Rajne, a slijedila ga je austrijska vojska. Križevačka bojna je 9. studenoga jurišala na bedeme Hochheima, dok su Đurđevčani ušli u Ettlingen i Busenbach.

Austrijska vojska pod vodstvom Schwarzenberga manevrom je zaobišla Rajnu i utvrde na njoj te se uputila prema Baselu, a 20. prosinca preko Švicarske krenula je prema Dionu i Langresu, gdje se nalazila francuska vojska. Do bitke je došlo 17. siječnja 1814. godine kod Bar-Sur-Aube, kamo su se Francuzi povukli. U bitci su Đurđevčani imali trideset ranjenih. Francuzi su ponovo poraženi i 24. siječnja na prostoru između Bar-Sur-Aube i Troyesa, a pritom su Đurđevčani imali deset poginulih i trideset pet ranjenih. Za uspjehe u toj bitci bojna je pohvaljena u armijskoj zapovijedi od 27. siječnja 1814. godine.

Nakon više manjih sukoba i bitaka u okolici Pariza saveznici su 31. ožujka ušli u Pariz. Đurđevčani su u Parizu ostali kratko jer su već 10. travnja krenuli prema Torinu.

Nakon potpisivanja mira u Parizu 20. svibnja 1814. godine bojna se iz Italije vratila u domovinu.

Ratne operacije u Istri, Kranjskoj i sjevernoj Italiji

Izbijanjem rata 1813. godine Austrija je dobila priliku da vrati u posjed teritorije zapadno od crte Zagreb – Klagenfurt – Linz, koje je izgubila mirom u Schönbrunu

1809. godine. Vojni pohod na Istru započeo je prvih dana rujna, a križevački graničari sudjelovali su u osvajanju Pazina, čime je ukinuta francusko-talijanska uprava u Istri, te Pule, Buzeta i Kopra. Istakli su se prigodom discipliniranja i obuke istarskih seljaka koji su digli ustanak protiv francusko-talijanske vlasti.

Nakon osvajanja Istre i Kranjske ratne operacije prebačene su u sjevernu Italiju. II. i III. đurđevačka bojna sudjelovale su u zaposjedanju venetskih utvrda 22. travnja 1814. godine te Venecije i Ferrare. Naši graničari sudjelovali su i u ratu protiv Napoleona nakon njegova zatočeništva i bijega s otoka Elbe. Mobilizirane su I. i II. đurđevačka bojna koje su 1. travnja 1815. godine napustile Bjelovar te preko Graza i Leobena 12. travnja stigle u Memmingen. Nakon toga s ostalim austrijskim postrojbama opsjedaju Auxonn te se zatim povlače u tabor kod Dijona. Nakon sklopljenog primirja 11. srpnja vraća se I. đurđevačka bojna u Bjelovar, kamo je stigla 12. prosinca 1815. godine.

Razdoblje mira 1816. – 1847. godine

Nakon 25-godišnjeg rata, iz kojeg su Austrija i druge europske monarhije izašle kao pobjednice protiv francuske revolucije, zavladao je relativni mir koji je potrajao do revolucionarne 1848. godine.

No, i u vrijeme tog mira graničari su bili angažirani u sređivanju vojnih prilika u pokrajinama u kojima je Austrija imala svoje interese.

Nakon izbijanja napuljskog ustanka 1821. godine u njegovu gušenju angažirana je II. đurđevačka bojna koja je bila u sastavu austrijskog kontingenta od 43 000 vojnika. Do sukoba s talijanskim ustanicima došlo je 7. ožujka 1821. godine kod Rietia. U noći s 18. na 19. ožujka Đurđevčani su zaposjeli poznatu utvrdi i samostan Monte Cassino. Napuljski ustanak je ugušen, ali je nakon pariške revolucije u srpnju 1830. godine ponovno došlo do ustanaka u Italiji. Sljedeće, 1831. godine I. i II. bojna vratile su se u Bjelovar te nisu sudjelovale u ratnim operacijama protiv ustanika.

Borbe u Italiji i Ugarskoj revolucionarne 1848./49. godine

Revolucionarna 1848. i 1849. godina najteže su godine za hrvatsku Vojnu krajinu jer su graničari uz velike ljudske gubitke sudjelovali u svim bitkama u Italiji i Ugarskoj te gušenju revolucije u Beču. Bjelovarske pukovnije ratovale su u Italiji za Ferraru, Como, Cividale, Mantovu, Vincenzu, Veneciju, Milano, Bergamo, Mestre, Novaru te u bitkama kod Sonne, Custozze i jezera Como. O angažiranosti u neposrednim vojnim operacijama te o profesionalnosti pri borbenim zadaćama svjedoče i mnoge pohvale i visoka vojna odlikovanja koja su s najviših razina dobili

pripadnici Đurđevačke i Križevačke pukovnije. Prikazujemo to s nekoliko primjera. Za uspješnu četveromjesečnu obranu utvrde u Ferrari Đurđevačka bojna dobila je priznanje u dnevnoj zapovijedi maršala grofa Radetzkykog sljedećeg sadržaja: "Zapovjedniku I. đurđevačke bojne bojniku Tišmi i svim časnicima najtoplije se zahvaljujemo na pokazanoj ustrajnosti i izdržljivosti u službi."⁸

U bitci za Milano posebnu važnost pokazao je 5. kolovoza desetar Ivo Vodogažec pa mu je maršal Radetzky još na bojištu obećao srebrnu medalju za hrabrost prvog razreda, a nekoliko dana kasnije odlikovao ga je osobno podmaršal d'Asprea u Milanu.⁹ Ratni pohodi nastavljeni su i tijekom 1849. godine, a I. i II. đurđevačka bojna sudjelovale su u opsadi Venecije. Pri opsadi često su dolazili u sukob s opkoljenim talijanskim snagama. Temeljem prikupljenih i priloženih svjedočanstava o armijskoj zapovijedi br. 29. od 17. srpnja 1850. godine za ratne zasluge u opsadi Venecije od 19. ožujka do 2. kolovoza, kada se Venecija predala, odlikovan je veći broj časnika i graničara vojnim križem te medaljama za hrabrost I. i II. razreda.

Posebno tešku situaciju za dvor izazvala je revolucija u zemljama ugarske krune. U Hrvatskoj su pripreme za rat započele mobilizacijom svih poljskih i pričuvnih bojni graničarskih pukovnija. U početku u ratnim operacijama sudjeluje III. i IV. bojna Đurđevačke pukovnije i III. bojna Križevačke pukovnije s ukupno 2000 graničara. Zbog opsežnih ratnih operacija u domovini su mobilizirane još dvije bojne, V. bojna Đurđevačke i V. bojna Križevačke pukovnije te svi aktivni i umirovljeni časnici. Sudjeluju u bitkama kod Pakozda, Velence, Verpeleta, Capolne, Pešte, Pečuha, a pod Jelačićevim zapovjedništvom sudjeluju u gušenju revolucije u Beču, gdje vode ulične borbe u predgrađu Landstrasse, oko bečkoga željezničkog kolodvora i doma invalida. Protiv mađarskih ustanika ratuju u južnoj Ugarskoj te oko Petrovaradina i Osijeka.

U ratovima 1848./49. Križevačka pukovnija imala je 82 poginula, 497 umrlih u bolnicama, 432 nestala te 195 invalidnih graničara, dok je Đurđevačka pukovnija imala 48 poginulih, 826 umrlih u bolnicama, 152 nestala i 166 graničara invalida. Varaždinska krajina odnosno bjelovarske pukovnije ostale su u tim ratovima bez 2037 graničara, a iza njih je ostalo 2115 djece siročadi.¹⁰

Rusko-turski rat 1853. – 1856. godine

Nakon izbijanja rusko-turskoga rata (Krimski rat) Austrija je zauzela poziciju aktivnog posrednika te u južnu Ugarsku prebacila dva armijska zbora, a hrvatsko-dalmatinski zbor stavljen je u stanje pripravnosti.

---

⁸ Rudolf Künzl, str.48

⁹ Isto, str. 51

¹⁰ Mirko Valentić, *Hrvatsko-slavonska vojna krajina 1790.-1881.*, u: Dragutin Pavličević *Vojna krajina – povijesni pregled*, Zagreb, 1984.

U lipnju 1854. godine Austrija je s Portom sklopila ugovor po kojem se obvezala zaposjesti dunavske kneževine Vlašku i Moldaviju te je sukladno tome pokrenula svoju oružanu silu. U tim vojnim pohodima sudjelovale su I. i II. đurđevačka bojna. I. bojna krenula je prema erdeljsko-moldavskoj granici, koju je prešla kod Borssega i 2. listopada stigla u rumunjski grad Yassy, gdje je ostala do 15. veljače 1855. godine da bi konačno 12. srpnja stigla u Galati (Rum.) Na tom je putu šesnaest graničara umrlo od kolere. Nakon što su Rusi bili prisiljeni na povlačenja, austrijske i turske postrojbe okupirale su Vlašku i Moldaviju, a I. bojna je sredinom prosinca 1855. godine preko Erdelja, Banata i Slavonije krenula u domovinu. U prvim danima hodnje na temperaturi od - 24° C bojna je ostala bez 53 graničara koji su zbog smrzotina smješteni u moldavskim bolnicama. Nakon gotovo četiri mjeseca hodnje I. bojna se 4. ožujka 1856. godine vratila u Bjelovar.

Na austrijsko premještanje II. armijskog zbora u južnu Ugarsku, Rusija je u južnu Poljsku poslala pojačanja iz unutrašnjosti zemlje, na što je Austrija rasporedila vojsku u Galiciju. II. đurđevačka bojna dodijeljena je III. armijskom zboru te je preko Bistrice i Kolomeje stigla u sjevernu Galiciju. Dio postrojbe sudjelovao je na utvrđivanju grada Przemysla. Nakon prestanka ratne opasnosti i ta je bojna vraćena u domovinu. Hodnjom je stigla do Orsove na Dunavu, odakle je do Stare Gradiške prebačena ratnim brodom te je 15. rujna 1855. godine stigla u Bjelovar.

Ratni pohod 1859. godine

Iako je 1849. godine austrijski dio Italije pacifiziran, a Austrija odnijela potpunu pobjedu nad revolucionarnim snagama za ujedinjenje Italije, sukob je izbio deset godina kasnije.

U ratnim operacijama sudjelovale su postrojbe obadviju varaždinskih graničarskih pukovnija, ali aktivna je bila samo II. križevačka bojna 24. lipnja kod Solferina, gdje je austrijska vojska poražena i nakon koje je došlo do velikih promjena u tom dijelu Europe. I., II. i III. đurđevačka bojna te I. križevačka bojna nisu sudjelovale u borbama, ali su manevarskim i taktičkim razmještanjima na sjeveru Italije i na sjevernom dijelu hrvatske obale s drugim austrijskim postrojbama branile prostor od francuske flote.

Druga đurđevačka bojna prebačena je u Dalmaciju, gdje je zaposjela otok Vis i Dubrovnik. Austrija je na bojišnicu iz Bjelovara uputila i pričuvne bojne Križevačke i Đurđevačke pukovnije koje su raspoređene na Gornjem Jelenju kako bi zaštitile Rijeku od francuskih ratnih brodova, no one nisu borbeno djelovale.

Austro-pruski rat 1866. godine

Austro-pruski rat za prevlast u njemačkom savezu 1866. godine posljednji je veliki rat u kojem su sudjelovale varaždinske pješačke pukovnije (Đurđevačka pukovnija) na tradicionalnim bojišnicama u sjevernoj Italiji kod Custozze te Kraljičina Gradca u Češkoj.

Osnutak i djelovanje 16. varaždinske pješačke pukovnije 1871.-1919. godine

Nakon ukidanja varaždinskih graničarskih pukovnija naredbom od 8. lipnja 1871. godine na njihovu je području ustrojeno treće popunidbeno okružje na kojem je utemeljena 16. varaždinska pješačka pukovnija redovne vojske sa sjedištem u Bjelovaru. Ratovala je već 1878. godine u Bosni i Hercegovini, kada je Austro-Ugarska na bečkom kongresu dobila mandat za sređivanje vojnopolitičkog stanja u Bosni i Hercegovini. Borila se protiv muslimanskih ustanika kod Banje Luke, Jajca, Gornjeg Šehera i Doboja te sudjelovala u uspostavi austrougarske okupacijske vlasti u Bosni i Hercegovini. Pukovnija je sudjelovala u gušenju ustanka 1882. godine u istočnoj Hercegovini, kada se muslimansko i srpsko stanovništvo suprotstavilo reformi obrane u Bosni i Hercegovini i uvođenju redovne vojne obveze.

Tijekom I. svjetskog rata pukovnija se u sastavu V. armije borila na srpskom bojištu te sudjelovala u teškim borbama na Drini i Ceru, a početkom 1915. godine bila je premještena u Bukovinu i Galiciju (Kolomeja, Čermovcy, Ivano-Frankovsk – nekada Stanislau) i na tom prostoru uz promjenjivu ratnu sreću ratovala do veljače 1918. godine. Tada je veći dio pukovnije povučen na područje Bačke i Banata, gdje je pukovnija podijeljena u manje skupine te sudjelovala u održavanju reda i zapljeni žitarica za potrebe vojske. Uoči ofenzive austrougarske vojske na talijanskoj bojišnici polovicom lipnja 1918. godine pukovnija je prebačena u Italiju, u okolici Trenta, odakle se potkraj rata u listopadu 1918. godine organizirano povlačila u domovinu. Pukovnija je formalno djelovala do 1. travnja 1919. godine, kada je ukinuta, a u Bjelovaru je ustrojen 42. pješadijski puk vojske Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.

Literatura

- Rudolf Künzl, Povijest graničarskih pješačkih pukovnija Križevačke br. 5. i Đurđevačke br. 6., Beč, travanj 1910. – rukopis
- Dragutin Pavličević – urednik, Vojna krajina, povijesni pregled – historiografija – rasprave, Zagreb, 1984.
- Paul Boppe – Vojna Hrvatska 1809. – 1813., Hrvatske pukovnije u Napoleonovoj velikoj armiji, Paris/Nancy, 1900., prijevod, Ceres, Zagreb, 2004.
- Alexandr Buzyncki, Gradovi vojne krajine, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997.
- Slavko Pavičić, Hrvatska vojna i ratna povijest – Prvi svjetski rat, Hrvatska knjiga, Zagreb, 1943.

Bjelovar regiments on European battlefields between 1756 and 1918

Summary

More than 170 years of war on European battlefields of the Križevci and Đurđevac regiment, and later the 16th Varaždin regiment as a part of the Austrian Army, left an inerasable mark in the Austrian military historiography, which produced a series of extensive scientific papers significant for Austrian as well as Croatian military history.

In this scientific paper, archives of Austrian historiography in a long historical period of almost 100 years, and scientific papers of Croatian historiography, which were written in the second half of the 20th century, are used. Special emphasis has been put on observations about tactics and operational usage of our border-guards in big European wars, where they were usually acting as special, light units for special missions, and their way of conducting the war and their war experience gained from the Croatian-Turkey border were irreplaceable.

By excepting the new organization of the Austrian Army in the middle of the 18th century they became an equal segment of regular Austrian formations, but they preserved their own way of conducting the war, when tactics, tricks, speed and bravery were needed and they affirmed such a way of conducting the war in European war history.

They took part in all wars led by the Monarchy from the middle of the 18th century until the abolition of the Military Border Land in 1871. After that, the 16th Varaždin regiment was founded, with its headquarters in Bjelovar, which took part in the occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878 by the suppression of the Serb and Muslim uprising in 1882 in Eastern Herzegovina and on the battlefields of Serbia, Bukovina, Galicia and south Tyrol during The First World War.

Keywords: Austrian Monarchy, Austrian Army, Đurđevac regiment, European battlefield, Križevci regiment.

Autor: Željko Pleskalt
Državni arhiv Bjelovar
Trg Eugena Kvaternika 3
43 000 Bjelovar
drzavni-arhiv-bj@bj.htnet.hr